

Linné som ornitolog

Tony Foucard

Carl Linnaeus, adlad von Linné (1707–1778) är sannolikt den internationellt mest kände svensken genom tiderna och han räknas som den moderna växtsystematikens fader. Vi som är litet äldre och uppfostrats med Krok-Almquists flora förknippar nog Linnés stora insats med hans uppdelning av växtriket med hjälp av ståndare och pistiller. Men det är inte hans mest bestående bidrag. Man kan dela upp växtriket även med hjälp av andra karaktärer och ute i världen har Linnés artificiella sexualsystem aldrig blivit lika populärt som här hemma. Hans stora insats är i stället det vetenskapliga synsätt som han applicerade på systematiken och framför allt hans sätt att vetenskapligt namnge växterna binominalt med ett släkt- och ett artnamn. Tidigare hade växterna givits mer beskrivande namn som kunde bli ganska ordrika och otympliga, t.ex. *Festuca panicula secunda coarctata aristata, culmo quadrangulari nudiusculo, foliis secaceis* (sannolikt rödsvingel). Samma namngivningssystem drabbade även många djur. Hussvalan betecknades som *Hirundo dorso nigro-caerulesecentes, retricibus im-maculatus*.

Om man ska bedöma Linnés kunskaper och insatser inom ornitologin bör man betänka att ornitologi, d.v.s. läran om fåglar, innefattar många olika aspekter. I dag står bestämning i fält som något centralt men för 100 år sedan var uppletandet av bon och samlandet av ägg väsentligare och ännu tidigare uppskattades fåglarna mest som ett viktigt bidrag till den ofta ensidiga kosten. Den estetiska komponenten i fågelskådandet och fåglarnas återkomst på våren och bortflyttandet på hösten har dock sannolikt fascinerat i alla tider.

Kunskapen om fåglar har också en tidsaxel för den enskilde individen. Vi som är

intresserade av fåglar märker alla hur vi med åren fått ökad erfarenhet och kunskap. Detta gällde även Linné och märks tydligt när man ser hans publikationer under olika decennier. För att belysa hans utveckling inom ornitologin kan det vara lämpligt att indela hans liv i tre faser, uppväxtåren (1707–30), utvecklingsåren (1730–50) och tiden därefter som etablerad auktoritet (c:a 1750–78).

Uppväxtåren

Redan som liten pojke visade Linné ett stort intresse för blommor och han kunde tidigt känna igen hemtraktens växter. Hans naturintresse var så stort att studierna försumrades. Det tog honom 11 år att avverka de åtta skolåren och han bedömdes inte ha något "läshuvud". Efter att som lärare ha fått Johan Rothman, provinsialläkare i Kronobergs län och tillika lektor i Växjö, tog han sig samman och avlade studentexamen, varefter han 1727 flyttade till Lund för att studera medicin. Det var ganska naturligt att en växtintresserad person, som skulle läsa vid universitet, valde att bli läkare eftersom flertalet läkemedel hämtades från växtriket. Efter ett år i Lund flyttade Linné till Uppsala på rekommendation av sin förre lärare i Växjö. Skälet var att medicinutbildningen var bättre i Uppsala där Olof Rudbeck d.y. och Lars Roberg var professorer i botanik och medicin respektive praktisk medicin. Där fanns tillika en vacker botanisk trädgård med många växter samt goda möjligheter att få stipendier. Rudbeck hade 1691 efterträtt sin far, Olof Rudbeck d.ä. på professorsstolen. Denne kroppslige och andlige gigant hade med sin son och andra medarbetare börjat avmåla alla världens växter. De skulle ingå i ett stort planschverk, *Campus Elysi*, som Olof Rudbeck d.y. fick ansvar för. Flera tusen planscher hade framställts, när den stora Uppsala-

”Mavar eller *Lari majores* skötos åtskilliga, de voro alldeles lika med den vi förr beskrivit (silltruten) men rygg och vingarna ovan uppå voro jämnrå...” Så skriver Linné om gråtruten som han först fick se på Stora Karlsö. Självklart kunde han skilja gråtruten från fiskmåsen. Foto: Roine Karlsson

branden 1702 förstörde de flesta. Olof Rudbeck d.y. började på 1690-talet med ett projekt att avbilda alla Skandinavien's fåglar. Verket kom att 1710 omfatta nästan 300 fågelplanscher som Rudbeck använde sig av i undervisningen på 1720-talet. Han skrev även en fågelbok som dock aldrig publicerades. Fågelplanschererna har till för bara några decennier sedan förvarats på Lövsta bruk i norra Uppland men finns nu på Uppsala universitetsbibliotek. De flesta planschererna är av mycket god kvalitet och Linné har i ett brev 1728 till sin lärare i Lund, Kilian Stobaeus, uttryckt sin beundran över Rudbecks planscher med ”Aves Succanas, hwilka han så nått och wäl med sina egna coleurer afritat, att det synes ej wara menskligt werk”.

Rudbeck blev 1695 av den jaktintresserade kungen Karl XI utsänd på en upptäcktsresa till Lappland med huvudsyfte att studera djurlivet. På sin resa norrut sköt han 22 maj en hane av göktyta i Älvkarleby i norra

Uppland. Denna fågel blev den första i Sverige som beskrevs vetenskapligt och därför brukar detta datum anges som den moderna svenska ornitologins födelsedag. Samtidigt avspeglar det en ny vetenskaplig tidsanda som kom att genomsyra hela frihetstiden och som bl. a. ledde till instiftandet av Vetenskapsakademien 1739 med Linné som en av initiativtagarna.

Om Linnés kunskaper om fåglar under denna tid är föga känt. Naturintresserad som han var torde han dock ha väl känt till vanliga fåglar i människans närhet, t.ex. mesar och vissa sparvar och finkar, stora fåglar som storkar, svanar, gäss och vissa rovfåglar, jaktbart vilt som änder och beckasiner och en del fåglar med säregna läten, t.ex. kornknarr och nattskärre.

Utvecklingsåren

Linné kom att bli en av de mest beresta av våra dåtida naturintresserade svenskar. Själv

ägnade han sig åt Sverige medan hans lärjungar kom att spridas över hela världen.

Linné gjorde följande resor med publice-rade berättelser: Lappland 1732, Dalarna 1734, Öland och Gotland 1741, Västergötland 1746 och Skåne 1749. Med undantag av Lapplandsresan företogs resorna på uppdrag av ständerna för att

- a) se efter om på något ställe vore tillgång på sådana gräs och växter, som äro till färgerier tjänliga, samt där de finnas undervisa allmogem om deras nyttjande
- b) att undersöka om några ler- och jordarter kunde anträffas som till hel- och halvporcelliner, tobakspipor, klädessvalkande etc. kunde brukas
- c) vilka växter och naturalier som på apoteken brukas men härintills varit vanliga att utifrån införskivas, kunde inom riket finnas
- d) att jag skulle underrätta mig om vad som hörer till *Historiam Naturalem Patriae*, såsom allehanda träd och växter, djur, fåglar, kräk etc.
- e) att jag skulle hålla denna förrättning ett noga diarium och efter återkomsten därmed inkomma.

Reseskildringarna kommenterar det mesta i naturen men växtlivet dominerar av naturliga skäl. Bland övriga ämnen intar fåglarna ingen särställning. Här nedan ges en del utdrag från dessa berättelser med kommentarer i avsikt att belysa Linnés dåvarande kunskap om fåglar. Han ansåg sig själv vara ganska fågelkunnig men självklart tog botaniken det mesta av hans tid och Rudbeck d.y. var under sin levnad Linné klart överlägsen som ornitolog.

Lapplandsresan (12/5–10/10 1732)

År 1730 blev Linné informator i det Rudbeckska hemmet. Då gavs goda tillfällen att studera Rudbecks fågelplanscher samtidigt som Rudbeck kunde berätta om Lapplands växt- och djurliv. Det var därför ganska naturligt att Linnés första resa kom att företas

till Lappland 1732. Det blev den enda resa han gjorde ensam och på eget initiativ. Resan gick till en början längs kusten norrut, så in i fjällvärlden via Jokkmokk och ända in i Norge. Under återresan följde han den finska kusten. I fjällen såg han bl.a. snösparvar, stenskvättor, ljungpipare, dalripor samt en fågel som han kommenterar med ”en underlig fågel som tillförne ej är beskriven. Om jag minns rätt kallade Rudbeck honom *Picalapponum*. Jag examinerade honom med perspektivet och fann honom hava alla notas med en kramsfågel adeoqve vereor eum Turdus, cauda rubra media cinerea. Dessutom skrek han till och lät som en Turdus och flög som en Turdus” (det förefaller ha varit en lavskrika).

Dalaresan (3/7–17/8 1734)

Resan företogs under hög- och sensommar, vilket sannolikt bidrog till att kommentarerna om fåglar blev ganska få. Linné anger dock att ”svanor ligga hela vintern i Orsasjön i älvsträcken, där intet fryser, varest de äro svåra att skjuta eller fånga”. Det var naturligtvis övervintrande sångsvanor och belyser att fåglarna var intressanta som potentiell föda.

På ett annat ställe anges att ”på väggen var uppspikad en stor örn, vars vingar voro svarta med vit rand mittpå, fötterna ludna och gula. Stjärten vit men ytterst svart.” Trots att Linné sett Rudbecks plansch av adult kungsörn var kunskapen på denna tid bristfällig när det gällde ungfågelsdräkter och könsskillnader. Det dröjde t.ex. en bit in på 1800-talet innan man fick klart för sig att kärrhökshonorna inte var egna arter. På ett annat ställe skriver Linné om ”Stora lomen med tofs i nacken. Skräckan med sina ungar. Gladan.” Här förväxlar Linné sannolikt storskrakhanen med en lom. Notabelt är också att en glada sågs i Dalarna. Den bör Linné ha lärt sig känna igen under studieåret i Lund. Vidare omnämner han en ”Pluvialis med vit tvärrand på buken”, vilket tyder på fjällpipare. På ett annat ställe står ”vid sjökanten tog hunden ett par and-

ungar som voro nästan fullvuxne. Deras namn var ”arta”. Även om namnet låter mycket likt årta är det

kanske mer troligt att det rörde sig om kricka. Fåglar kunde på den tiden ha mycket lokala svenska namn.

Öländska resan (17/5–21/6 1741)

”Nattskattor (*Hirundines caprimulgi*) flögo för oss här och där på vägen, sedan solen var nedgången och natten mörk.” Här kan noteras att Linné redan använder det nya vetenskapliga namngivningssystemet med enbart släkt- och artnamn men att arten felaktigt uppfattas vara släkt med svalorna. Nattskärran var sannolikt en vanlig och välkänd fågel på Linnés tid.

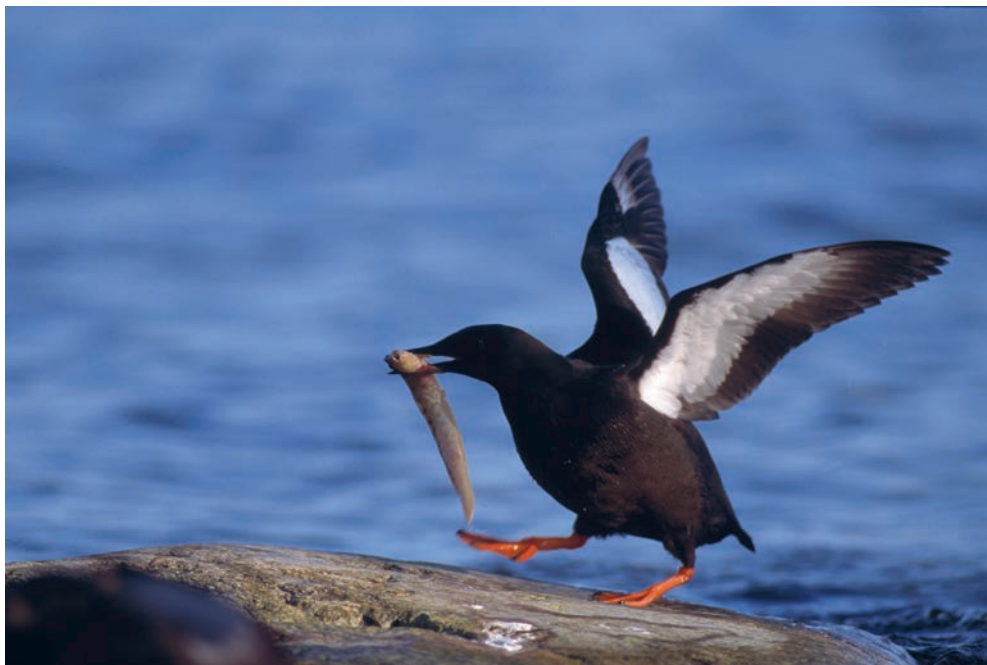
Knipa och skräcka (hona av storskrake) finns omnämnda med korrekta beskrivningar. Över huvud taget verkar Linné ha bättre kunskap om änderna än om flertalet andra fågelgrupper och detta inkluderar hondräkterna

”Alvargrim, en fågel, som endast sades finnas i alvaren och vars namn vi aldrig hört tillförne, upptände i oss en oförliknelig längtan att honom se. Skogvaktaren som vi utskickat, hinner oss på alvaren med en skjutten alvargrim; så snart jag honom såg, märkte jag att han var mycket lik en, den jag tillförne sett i lappska fjällen.” Citatet belyser att i den tidens fältornitologi var bössan ett nödvändigt hjälpmedel. Så förblev förhållandet ända in i de första decennierna av 1900-talet då den moderna fältornitologin med kikare såg dagens ljus.

Ottenby besöktes den 8 juni när vårsträcket i stort sett upphört. Linné skriver ”Strandskjuror (strandskator), fiskmåsar och vipor flögo och skreko över oss”. ”Tvenne vita och för oss främmande fåglar sågos på landet, berättades oss att folket kallade honom skärfläcka.” Så kommer en 21 rader lång beskrivning av skärfläckan (*Recurvirostra albo nigroque varia*) som avslutas med

Skärfläcka är som Linné skrev en av våra märkligaste fåglar. Men när man ser den ”in action” inser man att den märkliga näbben är perfekt anpassad för fågelns sätt att söka föda. Foto: Tero Niemi

Linné placerade tobisgrisslan bland doppingar och lommar. Fast han var ju inte speciellt insatt i fåglarnas systematik när han besökte Gotland. Nu vet vi att alkor står nära vadare och måsar. Foto: Tero Niemi

”Denna fågel är så mycket underligare, som hans art är den endaste, vilken skaparen givit ett tillbakaböjt näbb, med vilket han i dyn, såsom en plog, ristat sig att söka sig föda.” Citatet belyser att detta var långt före Darwins tid då ingen betvivlade skapelseberättelsen och säkert undrade Linné över vad Gud hade för mening med en så annorlunda fågel.

Gotländska resan (22/6–24/8 1741)

Den 28/6 är Linné på norra Gotland. Här skriver han i sin dagbok ”En fågel hördes skria med en ovanlig och häftig röst, som hade han varit i hökens klor; men, då vi honom uppsökt nere bland träden, var den intet annat än en liten bofink, som hade en stor fjäril i munnen och ropade hem sina barn till måltid.” Det låter föga troligt och belyser att kunskapen om fågelläten, fr.a. från fåglar i träd och buskar, var föga utvecklad. Säkert kände man till läten från stora fåglar och mindre fåglar i öppna marker men läten från sångare och andra ”skulkare” var i stor utsträckning

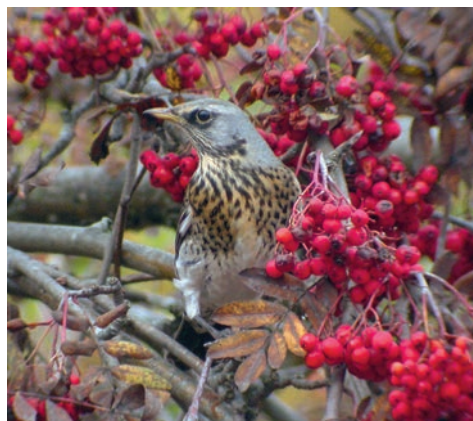
okänd. Gilbert White (1720–93), som var naturintresserad präst i Selborne i södra England, var den förste som på 1760-talet kunde visa att den art som kallades lövsångare var tre arter. White hade hört att de sjöng olika och när han sköt dem fann han smärre skillnader i storlek och fjäderdräkt. Han kallade dem den mindre, mellanstora och större lövsångaren. Vi känner dem som gran- löv- respektive grönsångare. White var mycket fågelkunnig och hans i England fortfarande populära bok *Naturen i Selborne*, som är skriven i brev- och dagboksform, innehåller många intressanta och för tiden nya notiser om fågellivet.

Den 30/6 antecknar Linné ”Grylle var en sjöfågel mindre än en höna, helt becksvart utom röda lyckta fötter och en stor vit fläck på sidan av vingen... Denna fågel är ett species av *Colymbo* eller lom.” Att placera tobisgrisslan bland doppingar eller lommar visar hur bristfällig Linnés kunskap om fåglarnas systematik var vid denna tid. Inte heller tru-

tarna var särskilt kända. Samma dag noterar Linné ”Mås sköts en här, som var stor och helt vit undantagandes rygg och vingar som voro mörka men skrivpennorna alldeles svarta, utom deras vita spetsar... Fötterna gula.” Silltruten var tydligen okänd för Linné. Påföljande dag finns i dagboken en annan intressant fågelnotis. Tolk är på Gotland det folkliga namnet på rödbena. Linné skriver ”Vi sköto en tolk, som vi honom intet kände utav hans flykt, läte, ej heller färg. Tolk (*Tringa nigro albo ferruginoque variegata, pectore abdomineque albo*) är en fågel som jag aldrig sett på annat ställe, ej heller funnit hos någon *Auctor*.” Därefter beskriver han fågeln. Det låter ju märkligt att Linné och övriga i sällskapet aldrig tidigare sett en rödbena men som Göran Andersson så riktigt påpekat i Brevduvan på nätet i januari i år så hade skytten inte nedlagt en rödbena utan en roskarl, vilket framgår av Linnés beskrivning av fågeln.

Vid sitt besök på Stora Karlsö 14/7 fick Linné bekanta sig med alkorna. Om tordmulen skriver han ”denna fågel är mycket sällsynt i Sverige och kallas *Alca, rostri sulcis quator, linea utrinque alba a rostro ad oculos*.” Han fortsätter ”Mavar eller *Lari majores* skötos åtskilliga, de voro alldeles lika med den vi förr beskrivit (silltruten) men rygg och vingarna ovan uppå voro jämngrå... Grå mavar flögo ihop med de förra, även så stora men färgen var alldeles olika, liknande en snäppa eller blandad av ljusgrått, rostbrunt och svart... En sådan fågel har jag sedermera uppfött med kött, ifrån den ena hösten till nästa vår, och lärt, att han intet annat är än en unge utav den föregående maven, ty han bliver vit men grå på ryggen nästa vår, och alldeles liknar sina föräldrar.” Citatet belyser såväl kunskapsnivån om trutsläktet och ungfågelsdräkten som Linnés nyfikenhet och företagsamhet.

Vid besöket i Vamlingbo på södra Gotland skriver Linné ”Trastarna (*Turdipilulares*) flögo mellan buskarna och skreko som skrikor; en av dem sköts, han var stor som en

Björktrasten var också en av de fåglar som Linné först lärde känna under sin Gotländska resa. Foto: Peter Schmidt

koltrast; huvudet var järngrått ovanpå...” (så kommer en beskrivning av björktrast). Det kan tyckas vara besynnerligt att Linné inte kände till björktrasten. Trastarna uppfattades mest som kramsfågel och de olika arterna verkar Linné inte ha skaffat sig kännedom om vid denna tid.

Västgötaresan (12/6–11/8 1746)

I denna reseberättelse är antalet fågelkommentarer mycket få och kortfattade men en del vanliga arter omnämns. Speciellt kan dock noteras att en havstrut sköts och Linné kommenterar, ”en av de största fiskmåsar vid havssidan”. Han ger också en sidolång beskrivning av kustlabbens beteende. ”Lokalbefolkningen i Bohuslän kallar den Elof.”

Skåneresan (29/4–13/8 1749)

Även i denna resebeskrivning namnges mest vanliga fåglar men några anteckningar kan vara värda att nämna. Vita storkar var vanliga men förekom inte norr om Skåne. ”Fiskmåsar till färgen svartgrå (*Sterna*) flögo mycket kring staden och bodde i vattugräset.” Fortfarande vid 42 års ålder, när han redan var en internationellt känd naturforskare inte bara inom botaniken, kallade Linné svarttärnan för fiskmåsa. På ett annat ställe skriver han ”Kornlärkor sutto här och där på diken

eller vallar, de äro till sitt genus veritabla *Emberizae*." En teckning visar bilden av en kornsparv som säkert var vanlig i Skåne på den tiden. Linné berättar också att i Växjötrakten samlas stora hopar ard eller vrakfågel (storskrake). "Som en not lägga sig de tvärsöver sjön och driva den små fisken i otrolig myckenhet till lands... Detta är en synnerlig och märkvärdig inrättning av den allvise Skaparen, som på sådant sätt låter fisken komma till människans förnödenhet." Citatet är tidstypiskt med nyttoaspekten för människan i centrum.

Linné som etablerad auktoritet

År 1729 fick Linné via en recension av Vaillants bok *De Sexu Plantarum* uppslaget att försöka sortera växterna med hjälp av deras ståndare och pistiller. För att kunna disputera i medicin reste Linné 1735 till Holland där han samma år publicerade sitt doktorsarbete *Februm Intermittentium Causa* (malaria). Samma år publicerade han den första upplagan av *Systema Naturae*, ett praktverk i folioformat (57 x 46 cm) med endast 11 textsidor på vilka han bl.a. beskrev växternas systematik baserad på sexualkaraktärer. Men boken behandlade även djurriket och stenriket. Fåglarna upptog 1/3 sida och omfattade sju ordningar, 47 släkten och 127 arter (tabell 1). Här bjöd sig inget lika lättillgängligt uppdelningssystem som hos växterna. Linné

klassificerade fåglarna huvudsakligen med hjälp av hur deras näbb, tunga samt fötter såg ut.

Systema Naturae väckte betydligt större intresse i vetenskapsvärlden än hans medicinska avhandling och Linné började bygga upp sitt stora brevkontaktnät som kom att omfatta drygt 600 personer. Fram till sin död mottog Linné drygt 3 000 brev från fyra världsdelar och han skrev själv ca 2 500 brev.

År 1738 återvände Linné till Sverige. Han bosatte sig i Stockholm och blev praktiserande läkare. Efter Rudbecks död 1740 sökte Linné den lediga professuren i Uppsala men blev utkonkurrerad av Nils Rosén (senare adlad von Rosenstein). Därmed kom undervisningen i bl.a. botanik att åligga Rosén. Robergs professur i praktisk medicin blev ledigförklarad påföljande år och denna professur fick Linné. Då Rosén var mycket intresserad av praktisk medicin bytte han och Linné tjänsterna med varandra. Därmed fick båda herrarna ägna sig åt de ämnen de var mest lämpade för.

Linné var kolossalt produktiv och skrev under sin levnad 70 böcker och 300 vetenskapliga arbeten, av vilka knappt 200 räknades som avhandlingar. Det bör dock framhållas att en avhandling på den tiden inte behövde omfatta mer än ett par sidor. I takt med ökad kunskap och erfarenhet kompletterade Linné *Systema Naturae* och den 12:e och sista

Tabell 1. Fåglarnas systematik redovisade i *Systema Naturae*, 1:a uppl., 1735.

Ordning	Antal släkten	Antal arter
Accipitres (rovfåglar, ugglor)	3	15
Picae (kråkfåglar, spettar, gökar m.fl)	9	20
Macrorhyncha (tranor, storkar, hägrar)	3	3
Anseres (änder, doppingar, svanar m.fl..)	8	24
Scolopaces (vadarfåglar, sothöna)	6	13
Gallinae (hönsfåglar m.fl.)	7	13
Passeres (duvor, trastar, mindre tättingar)	11	39
TOTALT	47	127

Tabell 2. Fördelningen på djur- och växtriket uttryckt som sidantal i *Systema Naturae* (SN), 10:e uppl., 1758 och *Fauna Svecica* (FS)1761.

	Sidantal i	
	<u>SN 1758</u>	<u>FS 1761</u>
Mammalia (däggdjur)	64	19
Aves (fåglar)	116	82
Amphibia (grod- kräldjur)	45	8
Pisces (fiskar)	99	24
Insecta (insekter)	302	370
Vermes (maskar, blötdjur etc.)	181	51
Plantae (växter)	560	

upplagan utgiven 1766–68 omfattade 2 300 sidor. Från och med den 10:e upplagan utgiven 1758 hade Linné även för djuren konsekvent genomfört namngivningen med enbart släkt- och artnamn. Det var denna upplaga som sannolikt betydde mest för hans internationella berömdhet och som ofta åsyftas när man talar om *Systema Naturae*. Upplagan omfattade två böcker om sammanlagt nära 1 400 sidor. Hur dessa fördelades på djur och växter framgår av tabell 2. Den visar tydligt att utöver växtriket fascinerade honom insekterna mest och han har själv sagt att insekterna glädde honom väl så mycket som fåglarna. Som tabell 3 visar hade antalet ordningar inom fågelriket minskats till sex men antalet släkten ökat till 62 och antalet arter inom Europa till 223.

Av de numera ca 270 i Sverige regelbundet förekommande fågelarterna har Linné namngivit drygt 70 procent, de flesta i upplagan 1758. Men han namngav även fågelarter från andra världsdelar. Sannolikt har han fått sig dem tillskickade av andra naturforskare. Av de fågelarter som behandlas i *Sveriges fåglar* (SOF 2002) har Linné namngivit ett 50-tal arter som ytterst sällan observerats i Sverige, t.ex. större flamingo, svangås, strömand, sotvingad mås, sottärna, skorstenssegelare, brokig kardinal, blåtjocknäbb, indigosparv, påvefink. Det finns ingen annan

i världen som namngivit tillnärmelsevis så många fågelarter.

Fågelflyttning

Linné ägnade sig även åt andra aspekter på ornitologin. År 1757 utgav han avhandlingen *Migrationes Avium*. I den diskuterar han fågelflyttningen och vilka arter som är flyttrespektive stannfåglar. Var de olika arterna övervintrar var dåligt känt på den tiden. Under sin treåriga vistelse i Holland på 1730-talet med korta resor till England och Frankrike hade han dock erfarit att många änder, gäss och starar övervintrade i dessa länder. I avhandlingen föreslår han framsynt att fågelflyttningen borde studeras i södra Spanien och Italien samt vid Bosporen. Dock har han kritiserats för vissa inslag i denna avhandling. Mest uppmärksammat är hans påstående att svalorna övervintrar på sjöbotten. Han skriver ”Mot slutet av höstmånaden flyga de (svalorna) i skaror, ständigt sjungande, till stränderna av strömmar och sjöar; på ett strå av vass eller säv sätter sig först en fågel, därefter flyger en andra och tredje dit, och antalet ökas ända till dess strået, icke i stånd att bära upp dess tyngd, böjer sig och sänkes i vattnet tillika med svalorna”. Gilbert White i *Selborne* hade vid denna tid klart för sig att svalorna flyttade söderut från England men eftersom Linné var en så stor auktoritet kom

Tabell 3. Fåglarnas systematik redovisade i *Systema Naturae*, 10:e uppl., 1758. Siffrorna inom parentes anger antalet i Europa förekommande arter. 15 släkten med ett fåtal endast utomeuropeiska arter har utelämnats. Svenska släktnamn framgår av tabell 4.

Ordning	Släkten med antal arter
Accipitres	<i>Vultur</i> 6 (0), <i>Falco</i> 26 (18), <i>Strix</i> 11 (11), <i>Lanius</i> 10 (3).
Picae	<i>Psittacus</i> 37 (0), <i>Corvus</i> 12 (9), <i>Coracias</i> 6 (2), <i>Cuculus</i> 8 (1), <i>Jynx</i> 1 (1), <i>Picus</i> 13 (5), <i>Sitta</i> 1(1), <i>Alcedo</i> 7 (1), <i>Merops</i> 4 (1), <i>Upupa</i> 2 (1), <i>Trochilus</i> 18 (0).
Anseres	<i>Anas</i> 39 (22), <i>Mergus</i> 5 (4), <i>Alca</i> 6 (6), <i>Procellaria</i> 3 (0), <i>Diomedea</i> 2 (0), <i>Pelecanus</i> 5 (2), <i>Colymbus</i> 4 (3), <i>Larus</i> 6 (5), <i>Sterna</i> 3 (2).
Grallae	<i>Phoenicopterus</i> 1 (1), <i>Platalea</i> 3 (1), <i>Ardea</i> 19 (7), <i>Scolopax</i> 14 (9), <i>Tringa</i> 13 (12), <i>Charadrius</i> 11 (5), <i>Recurvirostra</i> 1 (1), <i>Haematopus</i> 1 (1), <i>Fulica</i> 4 (2), <i>Rallus</i> 5 (3), <i>Otis</i> 4 (2).
Gallinae	<i>Tetrao</i> 13 (7)
Passeres	<i>Columba</i> 22 (7), <i>Alauda</i> 9 (1), <i>Sturnus</i> 4 (2), <i>Turdus</i> 16 (8), <i>Loxia</i> 32 (4), <i>Emberiza</i> 14 (4), <i>Fringilla</i> 31 (14), <i>Motacilla</i> 34 (22), <i>Parus</i> 12 (7), <i>Hirundo</i> 8 (4), <i>Caprimulgus</i> 2 (1).

hans felaktiga uppfattning att leva kvar betydligt längre än annars skulle ha skett.

Andra exempel på Linnés ibland naiva uppfattningar är hämtade från hans föreläsningar 1748. Om tranan sade Linné ”När hon

En fågel som enligt Linné övervintrar på sjöbotten. Idag vet vi att ladusvalorna ibland försöker övervintra i ladugårdar – med klen och tragiskt resultat. Foto: Leo Larsson

sover drar hon mest upp den ena foten, det de gamle lärt henne göra, till den ändan att hon skall alltid hålla sig vaksam, och ännu mer hålla i den foten som hon drar upp, en sten, vilken skulle väcka henne, då hon släpper honom. Flyttar från oss om vintern, och kommer till Egypten om våren, och äter där upp den myckenhet grodor, som Nilströmmen med sitt svallande förer på landet.”

Om rördrommen sade Linné ”Är också en slags häger, håller sig mest vid vatten, där piprör äro, uti vilka han blås och låter som en ox” och om göken ”Det är en gammal sägen som var bondekäring vet, att göken matas av en liten fågel, men de lägga ock det till att göken, då han slutar gala, förbyter sig till en hök och uppäter den lille fågelen, som tillförne skaffat honom föda.” Att göken inte var någon rovfågel kunde Gilbert White övertyga zoologerna om. Han läste allt som Linné skrev men korresponderade aldrig själv med honom, vilket däremot hans yngre bror John White gjorde.

Tabell 4. Fåglar beskrivna i *Fauna Svecica* 1761.

Inom varje ordning anges släkten och antalet arter.

Accipitres	<i>Falco</i> (rovfåglar) 15 arter (ej fjällvråk, blå kärnhök, pilgrimsfalk) <i>Strix</i> (ugglor) 11 <i>Lanius</i> (törnskata, varfågel, sidensvans, stjärtmes, skäggmes) 5
Picae	<i>Corvus</i> (kråkfåglar) 9 <i>Coracias</i> (blåkråka, sommargylling) 2 <i>Cuculus</i> (gök) 1 <i>Jynx</i> (göktyta) 1 <i>Picus</i> (spettar) 6 (ej gråspett, vitryggig hackspett) <i>Sitta</i> (nötväcka) 1 <i>Upupa</i> (härfågel) 1 <i>Certhia</i> (trädkrypare) 1
Anseres	<i>Anas</i> (änder, svanar, gäss) 28 (ej knölsvan, säd-, bläs-, vitkindad gås) <i>Mergus</i> (skrakar) 4 (oklart vad som avses med <i>M. minutus</i>) <i>Alca</i> (alkor) 4 (ej sillgrissla men väl spetsbergsgrissla) <i>Procellaria</i> (stormfågel, stormsvala) 2 <i>Pelecanus</i> (havssula, storskarv, toppskarv) 3 <i>Colymbus</i> (storlom, skägg- och svarthakedopping, tobisgrissla) 4 <i>Larus</i> (måsfåglar, labb) 5 (ej gråtrut, skrattmå, dvärgmå) <i>Sterna</i> (fisktärna, svarttärna) 2
Grallae	<i>Platalea</i> (skedstork) 1 (anges som sällsynt i Västerbotten och Lappland) <i>Ardea</i> (trana, gråhäger, ägretthäger, vit och svart stork, rördrom) 6 <i>Scolopax</i> (spovar, enkelbeckasin, morkulla, rödbena, gluttsnäppa) 8 <i>Tringa</i> (snäppor) 12 (inkl. brushane, tofsvipa, roskarl, kustpipare) <i>Charadrius</i> (större strandpipare, fjällpipare, ljungpipare och alvargrim) 4 <i>Recurvirostra</i> (skärfläcka) 1 <i>Haematopus</i> (strandskata) 1 <i>Fulica</i> (sothöna) 1 <i>Rallus</i> (vattenrall, kornknarr) 2 <i>Otis</i> (stortrapp) 1
Gallinae	<i>Tetrao</i> (skogs- och fälthöns) 7 <i>Pavo</i> (påfågel) 1 <i>Meleagris</i> (pärlhöns) 1 <i>Phasianus</i> (fasan) 1
Passeres	<i>Columba</i> (ring- och skogsduva) 2 <i>Alauda</i> (sånglärka, trädlärka, ängspioplärka, fältpioplärka) 4 <i>Sturnus</i> (stare, strömstare) 2 <i>Turdus</i> (trastar) 7 (ej taltrast, <i>Merula rosea</i> = rosenstare?) <i>Loxia</i> (stenknäck, korsnäbb, tallbit, domherre, grönfink) 5 <i>Emberiza</i> (snösparv, kornsparv, ortolansparv, gulspärr, sävsparv) 5 <i>Fringilla</i> (finkar, övriga sparvar inklusive gråsparv, pilfink) 12 <i>Motacilla</i> (sångare, flugsnappare, rödstjärt, skvättor, rödhake, kungsfågel) 21 <i>Parus</i> (mesar) 5 (ej talltita, lappmes) <i>Hirundo</i> (svalor, tornseglare) 4 <i>Caprimulgus</i> (nattskärva) 1

Fauna Svecica

Linné publicerade också en *Fauna Svecica* 1746. Boken var tänkt att användas som fälthandbok men då den liksom all annan vetenskaplig litteratur var skriven på latin blev den användbar endast för en språkbildad minoritet. I den utökade upplagan 1761 behandlade Linné 219 fågelarter uppdelade på 44 släkten (tabell 4). Beskrivningarna av enskilda arter är ganska knapphändig och det är ibland svårt att förstå vilken art Linné avser. De latinska namnen är dock i stor utsträckning desamma som i dag, vilket underlättar identifieringen. Man kan ju lätt se att Linnés kunskaper om fåglarnas systematik utvecklats enormt under 1740- och 50-talen. Till detta bidrog hans omfattande korrespondens under denna tid samt hans tidigare resor. Notabelt är att kunskapen om pipelärkorna och sångarna var begränsad och att man inte kände till grå flugsnappare eller halsbandsflugsnappare. Boken användes som fälthandbok av bl.a. Samuel Ödmann (1750–1829), professor i pastoralteologi i Uppsala från 1799, men under yngre år verksam präst i Roslagen. Han var en duktig fältornitolog och gjorde mängder av marginalanteckningar med rättelser och kompletteringar i sitt exemplar av *Fauna Svecica*. Detta exemplar var i Gunnar Brusewitzs ägo under hans senare levnadsår. Det skulle dröja ca 100 år innan en ny och bättre fälthandbok om fåglar såg dagens ljus i form av Sven Nilssons *Skandinavisk Fauna*. Denna bok blev dessutom tillgänglig för en bredare läsekrets då den var skriven på svenska och läskunnigheten betydligt bättre än 100 år tidigare.

Även om Linné kan kritiseras för fel och missuppfattningar inom fåglarnas systematik har han genom sitt förslag till uppdelning, i analogi med det för växterna, i ordning, släkte och art lagt grunden till ett fortsatt arbete om släktskap mellan arter och avgränsning av

arter. Detta arbete pågår ju än i dag men med betydligt mer sofistikerade metoder än dem Linné hade tillgång till. Hans ornitologiska (och även entomologiska) kunskaper och insatser måste ses i ett dåtida perspektiv och bör därför betecknas som betydande. Det är egentligen märkligt att de kommit så i skymundan för hans botaniska kunskaper och insatser.

Tack

Tomas Foucard, Roland Moberg och Olof Sjöberg tackas för värdefulla synpunkter på manuskriptet.

Referenser

- Carl von Linnés lappländska resa 1732. Natur och Kultur 1960.
- Carl von Linnés Dalaresa 1734. Natur och Kultur 1984.
- Carl von Linnés Öländska resa 1741. Natur och Kultur 1957.
- Carl von Linnés Gotländska resa 1741. Natur och Kultur 1958.
- Carl von Linnés Västgötaresa 1746. Natur och Kultur 1961.
- Carl von Linnés Skåneresa 1749. Natur och Kultur 1963.
- Carl von Linné Systema Naturae 1:a upplagan 1735.
- Carl von Linné. Systema Naturae 10:e upplagan 1758.
- Carl von Linné. Fauna Svecica 1761.
- Julén, Björn. Carl von Linné. Aldus klassiker 1962.
- Olof Rudbecks Fågelbok 1693–1710. Faksimilupplaga, Eden förlag 1971.
- SOF 2002. Sveriges Fåglar, 3:e uppl., Stockholm.
- White Gilbert. Naturen i Selborne. Natur och Kultur 1963.

Tony Foucard
Svedbovägen 40
740 20 Vänge